

Ivan Alduk

Tvrđava Kuk iznad Kučina

Ivan Alduk
HR, 21000 Split
Konzervatorski odjel u
Splitu
Porinova 2

U radu se nakon dugo vremena skreće pozornost na srednjovjekovnu tvrđavu Kuk iznad Kučina. Utvrđuje se vrijeme gradnje današnje tvrđave kao i faze u njezinu nastajanju, a pri tome se kombiniraju podatci prikupljeni na terenu s navodima iz izvora XV. i XVI. stoljeća. Kratko se sagledava i arheološka situacija u okolici te mogućnost postojanja ranije utvrde i naselja na tom području.

Ključne riječi : tvrđava Kuk, Kučine, Solin u XV. i XVI. stoljeću

UDK: 725.96(497.5 Solin)"14/15"

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 10. srpnja 2009.

Na Gradini (Starigradu), šumovitom obronku Mosora iznad Kučina i Mravinaca, uzdižu se dva kamenita grebena na kojima se nalaze ostatci srednjovjekovne tvrđave Kuk. U našoj znanstvenoj literaturi tvrđava se rijetko spominje. Sve se gotovo uvijek svodilo na jedan Bulićev usputni opis nastao prilikom rada na sakupljanju legendi o caru Dioklecijanu, s obzirom da se Kuk navodio kao jedno od mjesta njegova rođenja. Međutim, neumorni don Frane i don Lovre Katić ostavili su nam nekoliko dragocjenih podataka o povijesti i sudbini ovoga mjesta.¹ Nažalost, tvrđava nikada nije sustavno obrađivana. Ovaj rad je nastao kao kombinacija nekoliko kraćih boravaka na tvrđavi i njezinoj okolici te pregledavanja dostupne i relevantne literature.

Prostor Kučina i Mravinaca vrlo se rano spominje u srednjovjekovnim izvorima, a groblje na Glavičinama u Mravnicima svjedoči o naseljenosti toga prostora tijekom ranoga srednjeg vijeka.² To je područje sela Kuk ili Pod Kuk (pri tome se najvjerojatnije misli na Kuk na kojemu se danas diže utvrda) nastalo u blizini župne crkve sv. Tekle i sv. Ivana.³ Toponim Sutikva danas čuva uspomenu na ovu maloazijsku sveticu, dok je župna crkva sv. Ivana Krstitelja u Mravincima svojom posvetom dijelom naslijedila srednjovjekovnu crkvu koja je nestala za vrijeme turskih

provala. Srednjovjekovna topografija ovoga prostora još uvijek nije do kraja razriješena iako je doprinos don Lovre Katića u ovom pogledu izuzetan.⁴

Unatoč brojnim i detaljnim izvorima za područje Kučina i Mravinaca nastalima od XII. do XV. stoljeća, tvrđava na Kuku spominje se prilično kasno - tek u prvoj polovini XVI. stoljeća.

U ožujku i travnju 1520. mletački povjerenik I. Mauro boravio je u Splitu te je, između ostaloga, opisao i utvrdu na Kuku u kojoj je nekada boravio jedan kaporal (kaplar) s plaćom od jednoga dukata koju je podmirivala splitska komuna. Tada u tvrđavi nije bilo straže, a držali su je okolni seljani i čuvali vrlo slabo iako je, po njegovu mišljenju, to mjesto bilo izuzetno važno. Spomenuti seljaci bili su vjerojatno iz obližnjih srednjovjekovnih sela Gorica, Križ i Kučine.

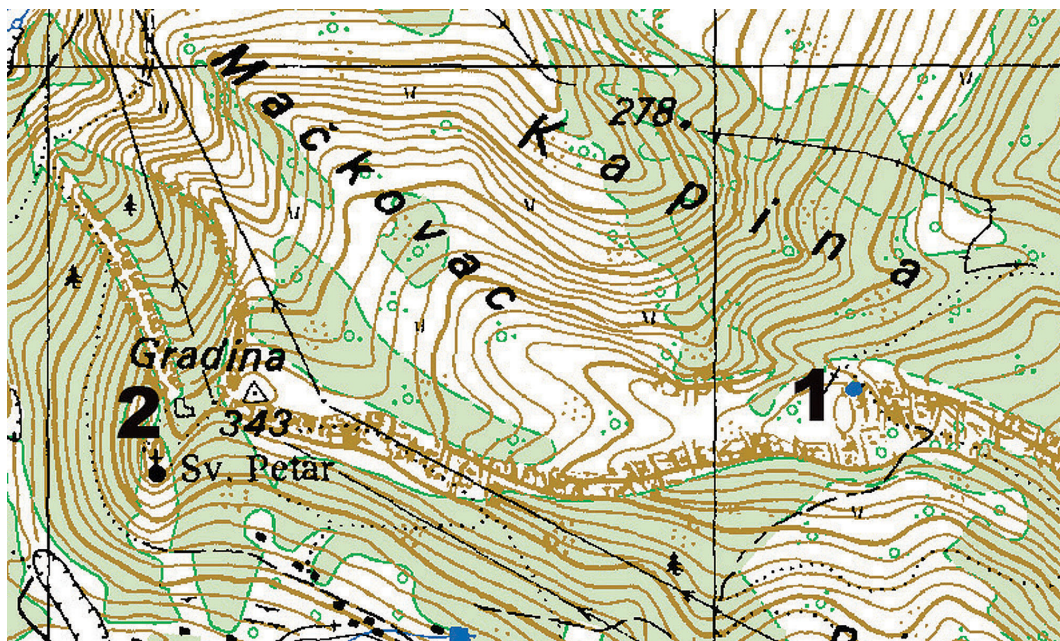
Iste godine dalmatinski providuri naređuju stanovništvu da se povlači u tvrđave jer se od listopada u sinjskoj okolici sprema turska vojska za napade prema obali. U prosincu je iz Cetine u Kliško polje provalilo oko 400 turskih pješaka te su utvrdu na Kuku napali s tri strane. Tvrđavu je tada branila posada od oko 20 ljudi. Oni su odbili napad, ubili turskoga zapovjednika i oteli im zastavu.

1 F. Bulić 1984, str. 211-215; I. Marijanović 1992.

2 Lj. Karaman 1940; L. Katić 1955; Ž. Mikić 1990.

3 Kasnije, vjerojatno krajem XIV. ili u XV. stoljeću, župna crkva postaje Sv. Luka na današnjem kućinskom groblju.

4 L. Katić <1950>; L. Katić 1955, str. 143.



Slika 1
Karta okolice Kuka. Lokva, pećina i gradina na Kapini (1), tvrđava Kuk i crkva sv. Petra (2)



Slika 2
Plato gradine na Kapini (snimio Ivan Alduk)

Mletački izvjestitelj Malatesta Baleono obišao je tvrđavu godine 1524. te se i sam uvjerio u njezinu važnost. Posebno je istaknuo pogled koji obuhvaća gotovo čitav prostor od Klisa do Splita i Trogira. Međutim, tvrđava je i dalje u vrlo lošem stanju pa on preporučuje njezin brzi popravak.

Godine 1532. u Kuk se pred Turcima sklonio neki pop Šimun. Njega je iz kliške tvrđave protjerao Nicolo Querini, Mlečanin koji je nakratko zauzeo Klis iskoristivši Kružićevo izbjavanje iz utvrde. Šimuna su čekali Turci koji su se već utvrdili u Solinu, međutim on se uspio domoći tvrđave na Kuku. Očito je da Mlečani tada nisu držali tamošnju utvrdu jer bi mu i tamo odbili gostoprimstvo.

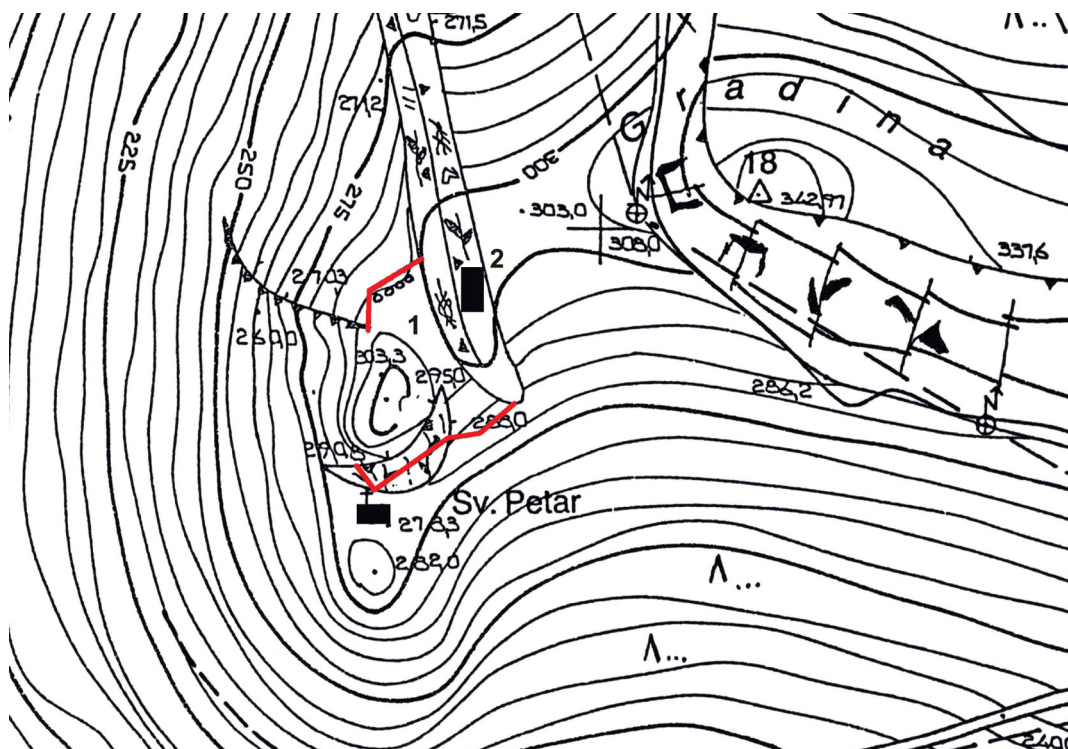
Godine 1534. splitski knez Leonardo Bollani tvrđavu nalazi u vrlo lošem stanju te ponovo traži njezin popravak s obzirom na to da se s nje može vrlo brzo i lako uočiti svaki pokušaj napada.

Iako ovo ostaje poprilično nejasno, po svemu sudeći Turci su važnost Kuka shvatili vrlo brzo te su u posljednjim operacijama za zauzimanje Klisa već godine 1536. zauzeli Kuk i položaje na Ozrni (Ozrini) te obnovili utvrdu u Solinu koju im je Kružić porušio nekoliko godina ranije. Po drugoj

vijesti u travnju 1539., tijekom Velikoga tjedna, utvrdu na Kuku zauzeo je i porušio Murat-ćehaja.

S obzirom da se nalazila na granici Klisa i Splita, tvrđava je vrlo brzo postala predmetom sporenja između Turaka i Mlečana. Godine 1542. bezuspješno su se radi određenja granice tom području sastali Žafer-aga i Frane Contarini.

Godine 1567. splitsko-kliška granica još nije uređena, a tadašnji splitski knez Antonio Pasqualigo svim silama pokušava riješiti takvu situaciju. U svom izvještaju spominje i Kuk kao stražarnicu koju su Turci zauzeli u vrijeme mira, a probleme oko granice je nekoliko godina ranije dodatno zakomplicirao veliki vezir Rustem-paša Hrvat određivši granicu sam, bez sudjelovanja mletačkih izaslanika. Tom je prilikom paša zauzeo utvrdu na Kuku te okolna sela. Između ostaloga osnovao je i Novo selo, istočno od tvrđave u koje se povuklo preživjelo stanovništvo iz okolice (vjerojatno iz sela Kuk-Kučine, Gorica i Križ). Čitav prostor zajedno sa Solinom pripao je Rustem-paši. Godine 1565. splitskom knezu najviše problema zadaje pašina udovica, kćerka sultana Sulejmana Veličanstvenoga, Mihrimah. Naime, Solin je sa svojim mlinovima i stupama bio u njezinu posjedu, a



Slika 3
 Tvrđava Kuk. Donja utvrda (1), gornja utvrda (2)

Mlečani će ga, da bi riješili brojne probleme oko granice, pokušati od sultanije iznajmiti. Pokušaj je propao iako su iz Splita poslanstva putovala u Carigrad te sandžak-begu u Livno, pa mletačkoj vlasti nije ostalo drugo već mir kod Turaka kupovati mitom i darovima.

Međutim, iz jednoga mletačkog izvještaja iz 1574., koji se, izgleda, poziva na neke ranije događaje, jasno je kako je prostor južno od solinske Rike bio jedno vrijeme ničija, ili bolje rečeno svačija zemlja. Ovaj put su Turci od Splićana zatražili okolna polja i sela smatrajući da ona pripadaju tvrđavi. Međutim, Mlečani su se pokušali izvući lukavom tvrdnjom kako Kuk nije grad, odnosno utvrda s pripadajućim teritorijem, već samo stražarnica i izvidnica koja gospodari s onoliko prostora koliko okružuju njezini bedemi. To je bilo samo dijelom točno jer su prihodi obližnjih sela pod mletačkom vlasti pripadali onome

tko bi u zakup uzeo i stražarnicu odnosno tvrđavu Kuk.⁵ Rustem-pašino Novo selo unijelo je dosta nemira i nejasnih situacija pa su njegovi stanovnici živjeli istodobno kao mletački i kao turski podanici.⁶

Nakon ovoga tvrđava na Kuku se rijetko nalazi u izvorima, ali je označena na kartama i prikazima splitske i kliške okolice s kraja XVI. i iz XVII. stoljeća. Jasno je da je tada u vrlo lošem i ruševnom stanju.⁷ Jedan prikaz Klisa i okolice, datiran u početak XVI. stoljeća, prvi je poznati prikaz tvrđave na Kuku koja je u to vrijeme još uvijek u funkciji.⁸ Postoji mogućnost da je još jednom poslužila prilikom oslobođenja Klisa godine 1648. kao mjesto za baterije topova kojima se gađala kliška tvrđava. Nakon odlaska Turaka i doseljenja novoga stanovništva naselja se formiraju oko današnjih župnih crkava u Mravincima i Kučinama, djelomično na mjestu starih srednjovjekovnih sela.



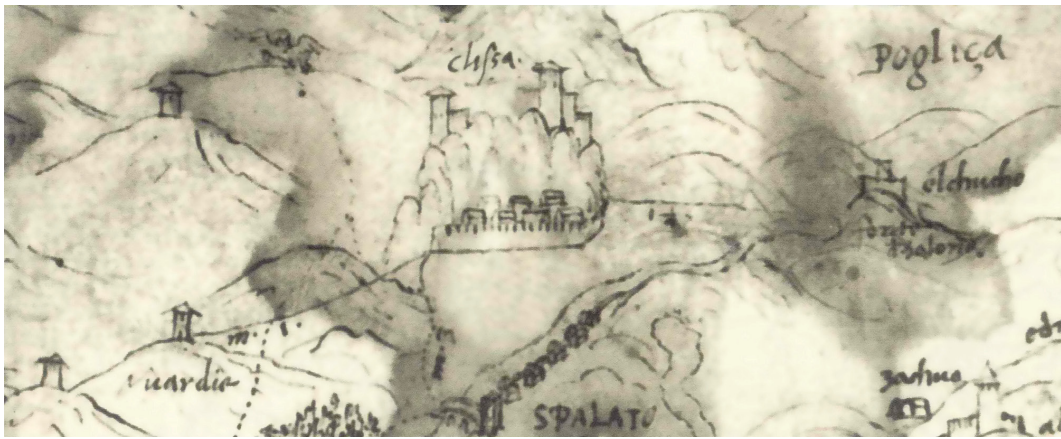
Slika 4
Tvrđava Kuk sa sjeverne strane (snimio Ivan Alduk)

5 Upravo se u ovoj vijesti vjerojatno krije razlog propadanja i neodržavanja tvrđave o čemu nam govore izvori. Očito da ovaj sustav »javno-privatnoga partnerstva« nije funkcionirao te da zakupci prihoda spomenutih sela nisu vodili računa o utvrđi.

6 Za sve nabrojane arhivske podatke vidi: F. Bulić 1984, str. 212-215, 276-277; L. Katić 1962, str. 332, 339, 348, 349.

7 V. Firić 2001, str. 12 i 19.

8 V. Firić 2001, str. 10.



Slika 5
Jedan od najstarijih prikaza Klisa i okolice s početka XVI. stoljeća. Tvrđava Kuk (Clchucho) s desne strane

Prilikom nedavnoga preliminarnog obilaska terena rekognosciran je prostor same tvrđave te veći dio zapadnoga obronka Mosora, širega naziva Kapina, koji se diže između Kučina i Kliškoga polja. Tom prilikom uočeno je nekoliko arheološki vrlo zanimljivih lokaliteta. Istočna strana Kapine završava prijevojem s velikom ozidanim lokvom. Prilaz prijevoju s juga je slabo sačuvana staza mjestimično »popločana« grubljim kamenom. Zapadno od lokve u liticama je ulaz u manju pećinu s prapovijesnim nalazima.⁹ Staza od lokve nastavlja dalje prema sjeveru te vrlo brzo skreće na istok prema unutrašnjosti Mosora. Iznad spomenutih litica, također zapadno od prijevoja, nalazi se veća gradina poznata u literaturi pod nazivom Kapina.¹⁰

Sudeći prema njezinu smještaju, pogledu s nje i površinskim keramičkim nalazima, gradina je imala strateško značenje tijekom prapovijesti (kasno brončano/željezno doba), antike (kasna antika) ali i srednjega vijeka. Gradina zauzima izduženi plato dimenzija oko 70/80 x 40 m koji sa sjeverne i zapadne strane brani prapovijesni nasip - bedem. Na zapadnoj strani sačuvana su dva reda bedema od kojih je onaj vanjski još djelomično sačuvan u izvornoj širini od 1,5 do 2 metra i visini od oko 1 metra. Naime, s te strane je najlakše prići gradini stazom koja vodi od Kuka ili manjim prilazima koji se vežu na tu stazu a koji su usječeni u litice s južne strane. Sjeverna strana je, osim bedema od kojega je sačuvan nasip, dodatno zaštićena dubokom dragom koja se odatle spušta prema

sjeverozapadu. Po vrhu sjevernoga bedema vidljivi su tragovi zidanja vapnenim mortom što vjerojatno upućuje na kasnoantičko razdoblje i ponovno utvrđivanje starih prapovijesnih položaja. Istočna i južna strana gradine branjene su visokim i teško prohodnim liticama. Gradina je, s obzirom na svoju veličinu te ostatke kuća na platou, bila naseobinskoga karaktera.¹¹ Posebno su zanimljivi ostatci suhozidne kuće površine oko 5 x 3 m, smještene uz unutrašnje lice zapadnoga bedema. Moguće je da je takvih kuća na platou bilo više.

Isto tako ne smije se zanemariti ni strateško značenje ovoga položaja koje je kasnije preuzela utvrda na Kuku s koje se nadzire isti prostor kao i s Kapine, osim što se s ove posljednje ne vidi veći dio Solina. Dakle, potpuno se nadzire prostor od Žrnovnice i Strožanca preko Stobreča, Kamena, većega dijela Splitskoga polja do Kaštela, odnosno dijela Solinskoga i čitavoga Kliškoga polja. Od Kapine uska staza vodi kroz udolinu koja se polako spušta prema koti 343 istočno od tvrđave Kuk. Sjeverno od donjega dijela te staze, na sjevernoj padini Mosora koja se naziva i Mačkovac, nalazi se manja prapovijesna gomila dok se i na samoj koti 343 može naići na ulomke netipične i amorfne keramike. Uskom stazom, koja je djelomično usječena u litice s južne strane, može se s toga mjesta spustiti do Kučina.

Srednjovjekovnoj tvrđavi Kuk ili Gradini najlakše je prići stazom koja započinje ispred župne crkve sv. Luke

⁹ M. Zekan <1977>, str. 145-146. Ulaz je danas zarastao i u pećinu je vrlo teško ući.

¹⁰ I. Babić 1984, str. 30 i 34.

¹¹ Upozorili bismo pri tome još jednom na spomenutu lokvu kao izdašan izvor vode i u sušnim mjesecima te mogućnost ispaše stoke u vrtućama, dragama i po padinama Mosora, što je i danas slučaj upravo na području Kapine.



Slika 6
Zapadni (vanjski) bedem gradine na Kapini
(snimio Ivan Alduk)

u Kučinama te između starih kuća vodi prema zapadu da bi se na zapadnoj strani brda počela uzdizati do crkvice sv. Petra. Sadašnju crkvicu teško je datirati iako postoji mogućnost da je sagrađena nakon oslobođenja od Turaka u drugoj polovini XVII. stoljeća, međutim biskupske je vizitacije s početka XVIII. stoljeća ne spominju. Ispod današnje crkve tragovi su ranije, sličnih dimenzija ali s polukružnom apsidom čiji se ostatci i danas jasno vide iza začelnoga zida crkve. Uz to je u jedan od manjih prozora na pročelju crkve bio uzidan i ulomak predromaničke skulpture.¹² Osim toga, pored stuba uz sjeverozapadni ugao crkve uzidan je dio nadvratnika (dimenzije 85 x 30 x 22 cm) sa sačuvana dva križa na prednjoj strani. Veći križ je dimenzija 20 x 20 cm, a manji 12 x 12 cm. Oba imaju neznatno proširene, odnosno račvaste krajeve. Dio

nadvratnika (u izvornom položaju desni dio) nedostaje, a i na njemu je vjerojatno bio uklesan jedan manji križ. Nadvratnik je teško datirati pa bismo za sada okvirno predložili rani srednji vijek s obzirom na već spomenuti nalaz predromaničke skulpture.

Tvrđava Kuk sastoji se od dva dijela. Donji dio smješten je u prolazu između litica Mosora.¹³ Taj svojevrsni plato zaštićen je bedemima s južne, zapadne i sjeverne strane. Zapadni bedem se pruža preko litica, a istočna strana je zatvorena visokom liticom na vrhu koje je gornji dio tvrđave. Ulaz u donji dio vjerojatno se nalazio na južnom bedemu. On zatvara prolaz između litica te se penje na zapadni greben tvrđave. Otprilike iznad crkvice sv. Petra bedem kratko mijenja smjer prema sjeveru i nestaje na strmim zapadnim liticama. Na tom je dijelu visok gotovo 7 m. Djelomično su mu na unutrašnjoj strani vidljivi temelji. Zapadni pristup tvrđavi brane većim dijelom neprohodne strme litice. Na sjevernom dijelu teren se spušta, a u grebenu se otvara relativno pristupačan prilaz zbog čega je na tom mjestu također podignut bedem. Taj se spaja sa sjevernim, najbolje sačuvanim bedemom tvrđave. Sačuvan je u cjelokupnoj dužini od oko 27 m i gotovo izvornoj visini od 5 m s vanjske strane, a širina mu je u prosjeku 0,65 m. S unutrašnje strane sačuvani su tragovi greda za skelu ili greda koje su nosile drveni ophod.



Slika 7
Ulomak nadvratnika s križevima kod crkve sv. Petra
(snimio Ivan Alduk)

12 Crkva sv. Petra obnavljana je početkom devedesetih godina, nažalost na brzinu i vrlo nestručno, te je tom prilikom gotovo u potpunosti porušena. Obnova nije uključila niti osnovne istražne radove koji bi vjerojatno donijeli nove podatke o crkvi i njezinoj okolini. Prema autorovu saznanju ulomak s pletrom danas se nalazi u crkvi.

13 Bulić bilježi toponim Zagradina, što zapravo više odgovara smještaju i načinu gradnje tvrđave ograđivanjem (zagrađivanjem) prostora između litica.



*Slika 8
Ostatci jedne od kuća u donjoj utvrdi (snimio Ivan Alduk)*



*Slika 9
Ostatci sjevernoga dijela gornje utvrde. U pozadini kliška tvrđava (snimio Ivan Alduk)*

Unutar tvrđave vidljivo je najmanje jedanaest kuća, iako je moguće da ih je bilo više.¹⁴ Kuće su rađene suhozidnom tehnikom od većih i grubih kamenih blokova pa su im zidovi široki i do 1 m. Sačuvani su donji dijelovi zidova do visine od oko 1 m. Dimenzije kuća su različite (10 x 5 m, 6 x 3 m), a sve imaju samo jednu prostoriju i ulaz u jednom od kutova građevine. Pojedine su naslonjene na visoku zapadnu liticu. Gradnju ovih kuća vjerojatno možemo vezati za naseljavanje i skrivanje okolnoga stanovništva u tvrđavu, što nam je potvrđeno u izvorima iz XVI. stoljeća.

Drugi i viši dio tvrđave smješten je na kamenom hrptu istočno od donje utvrde. S ovoga najvišeg dijela tvrđave pruža se dojmljiv pogled na gotovo čitav prostor od Poljica i Žrnovnice, preko Stobreča i istočnoga dijela Splita do Solina i Klisa te na more između Brača, Šolte i Splita kao i na dio Kaštelanskoga zaljeva. S obzirom na to jasno je da je tvrđava imala izuzetno strateško značenje.

Gornja utvrda je pravokutna građevina smještena na vrhu strmih litica koje su na istočnoj i zapadnoj strani potpuno okomite. Sastoji se od dva dijela. Sjeverni dio je građevina unutrašnjih dimenzija oko 13 x 5,8 m. Zidovi su debeli u prosjeku oko 0,7 m i s unutrašnje strane su mjestimično sačuvani do visine od oko 2,5 m dok su s vanjske strane znatno viši. Tragove poda mjestimično prepoznajemo na isklesanu i zaravnjenu živcu. Na zidovima je sačuvano nekoliko puškarnica te tragovi međukatne konstrukcije, odnosno nekoliko otvora za grede. S obzirom na izneseno te nalaze kupe kanalice možemo pretpostaviti da je građevina izvorno imala prizemlje, kat i potkrovlje te dvoslivni ili četveroslivni krov. Sjeverni dio građevine odijeljen je od ostatka zidom, a u njegovu sjeverozapadnom uglu nalaze se ostatci manje cisterne sačuvanih unutrašnjih dimenzija 1,8 x 2,7 m te sačuvane dubine od oko 1,8 m. Zidovi su debeli između 0,35 m i 0,55 m, a na njima je mjestimično sačuvano nekoliko slojeva crvenkaste žbuke s komadićima lomljene opeke. Zadnji vanjski sloj je vrlo fin i tanak.

Na manje od 1 m od istočnoga zida cisterne u živcu su usječena dva kružna otvora promjera oko 0,3 m i dubine oko 0,5 m. Svrha tih otvora za sada je nejasna.

Južni dio gornje utvrde vrlo je loše sačuvan. Najbolje je vidljiv zapadni zid dok su ostali sačuvani samo u tragovima po stijenama. Pod je i ovdje nastao klesanjem živca. U sjeverozapadnom kutu ovoga dijela gornje utvrde sačuvano je nekoliko stuba usječenih u kamen koje se



Slika 10
Cisterna u gornjoj utvrđi s kružnim otvorima
(snimio Ivan Alduk)

spuštaju prema zapadu i završavaju na rubu litice ispod koje je donja utvrda. S obzirom da se na istoj litici prepoznaje još nekoliko intervencija na stijeni (poravnanja, otvori, udubine), možemo pretpostaviti kako je ovdje stajala drvena konstrukcija koja je služila kao komunikacija između donje i gornje utvrde između kojih je visinska razlika oko 15 m. Inače, svaka druga komunikacija podrazumijevala bi izlazak iz tvrđave i penjanje preko litica južno ili sjeverno od gornje utvrde. Sukladno tome možemo pretpostaviti da je južni dio gornje utvrde služio kao svojevrсни pretprostor sjevernom i bolje sačuvanom dijelu.

Uzevši u obzir navode iz izvora, gornju utvrdu bismo mogli izjednačiti s pojmom »guardia«, u značenju stražarnica ili promatračnica. Posebno se to odnosi na izvještaj I. Maura iz godine 1520. koji spominje kako je na Kuku nekada boravio jedan kaporal (kaplar) s plaćom od jednoga dukata. Ovaj citat kao i površinski nalazi keramike iz druge polovine XV. stoljeća pomažu nam pri datiranju gornje utvrde na Kuku. Smatramo stoga da je gornji dio utvrde nešto raniji te da je sagrađen u drugoj polovini XV. stoljeća.

S obzirom da je ovaj prostor u to vrijeme pripadao splitskoj komuni, kao razlog za gradnju tvrđave ne

14 Obilazak tvrđave otežavaju velike gomile kamena te porušena i spaljena stabla.



Slika 11
Gornja utvrda sa sjeverne strane (snimio Ivan Alduk)

smijemo isključiti česte sukobe Mlečana i hrvatsko-ugarskih velikaša i banova oko obližnjega Klisa. Međutim, vjerojatnije je da se tvrđava na Kuku gradi zbog sve prisutnijega zajedničkoga neprijatelja, Turaka.¹⁵ Njihovi napadi na dalmatinske gradove započinju već koncem godine 1468.

U svibnju 1471. Turci i Morlaci po vodstvom Ajas-bega pustoše splitsku okolicu. Unatoč potpisanom miru (1479. – 1499.) prema kraju XV. stoljeća ovakvi upadi i pljačke postaju sve češći.¹⁶

Mletačka uprava će na ovo stanje odgovoriti brojim mjerama poput uvođenja novih službi izvidnika i špijuna, organizacije lakoga konjaništva - stratiota, gradnje brojnih stražarnica i dojavnih postaja.¹⁷ Osim toga, gradit će se i jača utvrđenja. Tako će vjerojatno sedamdesetih i početkom osamdesetih godina XV. stoljeća potaknuti gradnju utvrde na Zadvarju, a godine 1500. trogiriska

komuna započet će gradnju utvrde Znoilo kod Prgometa.¹⁸ Starije utvrde se nastoje ojačati i popraviti, kao što je to slučaj s omiškim Starigradom i Visućem.¹⁹ Nešto kasnije, vjerojatno na samom početku XVI. stoljeća, gradi se i utvrda na splitskom Kamenu.²⁰ U ovaj »sloj« utvrđivanja iz druge polovine XV. i početka XVI. stoljeća možemo ubrojiti i utvrde uz kaštelansku obalu od Barbarinca prema Trogiru, začetke današnjih Kaštela.²¹

Utvrda na Kuku je samo jedno u nizu utvrđenja kojima je zadaća braniti mletačke posjede i dojavljivati upade neprijatelja. Ubrzo ona postaje i sigurno utočište stanovnika obližnjih sela. S obzirom na svoju početnu malu površinu na vrhu strmoga grebena, vjerojatno se vrlo brzo pojavila potreba da se zatvori, odnosno utvrdi i prostor s istočne strane gornje utvrde. Sličnost u načinu gradnje bedema gornje i donje utvrde svakako postoji. Posebno se to odnosi na čitavu gornju utvrdu te sjeverni i zapadni

15 Zanimljivo je radi usporedbe spomenuti dozvolu izdanu trogirskim plemićima Jerolimu i Nikoli Vitturiju 11. studenoga 1487. kojom im se dopušta gradnja kaštela u današnjem Kaštel Lukšiću. Utvrdnu grade radi obrane od provala podanika ugarskoga kralja, ali i Turaka. Takvih primjera ima više.

16 L. Katić 1962, str. 326-332; M. Šunjić 1967, str. 86-87; L. Katić 1971, str. 105.

17 G. Praga 1981, str. 171-174.

18 I. Babić 1984, str. 126; I. Alduk 2005, str. 225.

19 V. Kovačić 2002, str. 77-79, 83-84.

20 D. Kečkemet 1980, str. 120-124.

21 V. Omašić 2001, str. 151-196.



Slika 12
Ulomci keramike (druga polovina XV. stoljeća) s gornje utvrde (snimio Ivan Alduk)

bedem donje utvrde koji su građeni pravilno uslojenim klesanim kamenom s ispunom (gotovo *opus quadratum*). Prilikom gradnje koristila se drvena skela o čemu svjedoče ostatci otvora za grede. Gornji dio sjevernoga bedema zidan je nešto drukčijim ali isto tako pravilno klesanim kamenom, što može upućivati na popravke bedema. Južni bedem donje utvrde je građen drukčije; kamen je znatno grublji, a dijelovi na vanjskom licu su podignuti »u suho«. U jugozapadnom kutu ovoga bedema u ispuni zida vidljivi su ostatci drvene armature zida.

Gradnju samih kuća unutar donje utvrde za sada možemo datirati u početak XVI. stoljeća, točnije u prva tri desetljeća toga stoljeća, dakle u vrijeme kada vojna posada više ne boravi na tvrđavi te ona do turskoga osvajanja ostaje u rukama okolnoga stanovništva kojemu služi kao refugij. Nastanak kuća bismo vezali uz navode citiranih izvora prema kojima je okolno stanovništvo u to vrijeme boravilo u tvrđavi te se brinulo o njezinoj obrani. Upozorili bismo pri tome i na slične kuće koje su za sada utvrđene na položajima srednjovjekovnih i ranonovojekovnih sela na području Poljičke kneževine ili Vinišća kod Trogira te Drvenika.²²

Naravno, iz ovoga je očito da mletačka uprava već početkom XVI. stoljeća nije bila u mogućnosti (ili nije imala interesa) voditi brigu o tvrđavi na Kuku. Stoga je i

preuzimaju okolni seljaci. Da tvrđava nije bila u mletačkim rukama svjedoči i epizoda prognanoga kliškog popa Šimuna. Nakon godine 1536. Kuk i okolica sve su više turski nego mletački teritorij, a često su i »ničija zemlja«, što će dovesti i do propadanja tvrđave.

Pitanje ranije utvrde na Kuku (prapovijesne gradine, kasnoantičke utvrde, ranije srednjovjekovne utvrde) ovoga puta ostaje neriješeno. Izuzetan strateški položaj, postojanje ranosrednjovjekovne crkve i površinski nalazi prapovijesne keramike upućuju na postojanje ranijih fortifikacija, ali u izvorima razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka, kojih je za ovo područje sačuvan veći broj, utvrda se ne spominje.²³ Međutim, u tim izvorima je toponim Kuk (u različitim inačicama) istaknut kao dominantna točka u prostoru. Istraživanje na samoj tvrđavi i na gradini Kapini sigurno bi nam dali odgovore na ovo pitanje te na pitanje odnosa ovih dvaju punktova. Kapina je sigurno bila naseljena tijekom prapovijesti, kasne antike i, vrlo vjerojatno, srednjega vijeka.²⁴

Osim nabrojanoga, buduća istraživanja bi se trebala dotaknuti utvrde na Kuku u kontekstu širega područja kliške tvrđave. Naime, fortifikacija kao što je Klis tijekom svoga trajanja imala je brojne »oči i uši«, odnosno sustav manjih utvrđenja, stražarnica i promatračnica s kojih joj se dojavljivala opasnost i koje su umnogome otežavale napad na tvrđavu.²⁵

Tijekom srednjega i ranoga novog vijeka to su utvrda u Gradini, utvrda kod Gospina otoka i mosta u Solinu, utvrda na Ozrini (Mihovilovići), kula iznad Odža između Markezine i Bobanove grede te vjerojatno utvrda na Kuku. Naravno, postoje primjeri za ovakav sustav u kliškoj okolici tijekom prapovijesti i kasne antike. Ovakav način obrane pokrivaio je znatno šire područje od neposredne okolice jedne utvrde i u ovom slučaju se vjerojatno prostirao dosta daleko u unutrašnjost, ali i prema obali.

Ovaj tekst mali je prilog poznavanju solinske prošlosti. Nadamo se nastaviti rad na ovoj temi i u budućnosti. Odgovori na ovdje samo naznačena pitanja i nedoumice svakako bi pridonijeli još boljem poznavanju izuzetno bogate solinske srednjovjekovne baštine.

22 T. Burić 2000a, str. 46-52; T. Burić 2000b, str. 62-65; V. Delonga <2005>, str. 235. Ostataka ovakvih i sličnih naselja nalazi se na terenu znatno više nego ih je spomenuto u stručnoj literaturi. Nedavno je jedno istraživano na položaju Babe kraj Trogira. Istraživanje se pokazalo potpuno opravdanim i arheološki vrlo zanimljivim.

23 L. Katić 1955.

24 Moguće je da se na nju smjestilo i jedno od srednjovjekovnih sela koja se spominju na prostoru između Solina i Žrnovnice.

25 S druge strane, u slučaju da neprijatelj zauzme takva mjesta, obrana samoga Klisa bila bi znatno otežana. Primjer za to je utvrda u Gradini koju Turci grade nekoliko godina prije nego zauzimaju klišku tvrđavu i iz nje ometaju dovođenje pomoći u Klis. Kružić je utvrdu na kraju porušio.



Slika 13
Sjeverni bedem donje utvrde izvana (snimio Ivan Alduk)



Slika 14
Vanjska strana jugozapadnoga kuta bedema donje utvrde (snimio Ivan Alduk)

Literatura

- I. Alduk 2005 Ivan Alduk, *Uvod u istraživanje srednjovjekovne tvrđave Zadvarje*, Starohrvatska prosvjeta 32, Split 2005, 217-235.
- I. Babić 1984 Ivo Babić, *Prostor između Trogira i Splita*, Trogir 1984.
- F. Bulić 1984 Frane Bulić, *Izabrani spisi*, Split 1984.
- T. Burić 2000a Tonči Burić, *Arheološka topografija otoka Drvenika i Ploče*, Starohrvatska prosvjeta 27, Split 2000, 35-54.
- T. Burić 2000b Tonči Burić, *Vinišća - rezultati rekognosciranja*, Starohrvatska prosvjeta 27, Split 2000, 55-66.
- V. Delonga <2005> Vedrana Delonga, *Lokalitet: Regija Poljica*, Hrvatski arheološki godišnjak 1/2004, Zagreb <2005>, 234-236.
- V. Firić 2001 Valter Firić, *Klis na starim crtežima, gravurama i fotografijama*, Klis 2001.
- Lj. Karaman 1940 Ljubo Karaman, *Iskopine društva »Bihaća« u Mravincima i starohrvatska groblja*, Zagreb 1940.
- L. Katić <1950> Lovre Katić, *Topografske bilješke solinskog polja*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LII/1935-1949, Split <1950>, 79-96.
- L. Katić 1955 Lovre Katić, *Selo Kućine i trinaest isprava o Sutikvi*, Starohrvatska prosvjeta 4, Split 1955, 141-169.
- L. Katić 1962 Lovre Katić, *Veze primorske Dalmacije kroz kliški prolaz od prehistorije do pada Venecije*, Starine JAZU 51, Zagreb 1962, 267-432.
- L. Katić 1971 Lovre Katić, *Solin VII-XX. st.*, Prošlost i spomenici Solina, Solin 1971, 45-136.
- D. Kečkemet 1980 Duško Kečkemet, *Splitska utvrda Kamen*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 22 (Fiskovićev zbornik II), Split 1980, 120-136.
- V. Kovačić 2002 Vanja Kovačić, *Tvrđave na donjoj Cetini u obrani omiškog komunalnog teritorija*, Omiški ljetopis 1, Omiš 2002, 73-90.
- I. Marijanović 1992 Ivana Marijanović, *Tvrđava Kuk iznad Kućina. Arheološka mjesta i spomenici*, Starohrvatski Solin, Split 1992, 162.
- Ž. Mikić 1990 Željko Mikić, *Antropološki profil srednjovjekovne nekropole u Mravincima kod Splita*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku 83, Split 1990, 225-232.
- V. Omašić 2001 Vjeko Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća*, Kaštela 2001.
- G. Praga 1981 Giuseppe Praga, *Storia di Dalmazia*, Roma 1981.
- M. Šunjić 1967 Marko Šunjić, *Dalmacija u XV. stoljeću*, Sarajevo 1967.
- M. Zekan <1977> Mate Zekan, *Novi arheološki nalazi u pećinama srednje Dalmacije*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXX-LXXI/1968-1969, Split <1977>, 137-147.

Summary

Ivan Alduk

The Fortress of Kuk above the Village of Kučina

Key words: fortress of Kuk, Kučina, Solin in 16th and 17th centuries

After quite a long period of time, the article once again calls attention to the Medieval fortress of Kuk, situated above the village of Kučina. In spite of the numerous and detailed sources related to the area of the villages of Kučina and Mravince, originating from the 12th to the 15th centuries, the fortress of Kuk is mentioned relatively late - only in the first half of the 16th century. The fortress consists of two parts. The lower one is situated in a pass between the craggs of Mount Mosor, whereas the upper one is situated on the rocky ridge, east of the lower one. From this, the highest, part of the fortress there is an impressive view to almost the entire area from Poljica and Žrnovnica, to Stobreč and the eastern parts of Split, to Solin and Klis, and the sea between the islands of Brač and Šolta and Split, as well as to a part of the Kaštela Bay. This kind of location clearly indicates the exceptional strategic significance of the fortress. From the 1530s till the year 1648, Kuk and its surroundings gradually became a Turkish rather than a Venetian territory, often making a »no man's land«, that will bring to its decay.

Given the information contained in the sources and the ceramic finds, we deem the upper part of the fortress to be somewhat older, built in the second half of the 15th century, as a Venetian response to the growing Turkish invasions towards the coast. The lower fortress can be concurrent with the upper one, whereas the houses preserved in it may be dated to the early 16th century.

The issue of an earlier fortification on Kuk (prehistoric hill-fort, late Classical fortification, earlier Medieval fortification) remains unsolved this time. The exceptional strategic significance, the early-Medieval church with stone furniture, the prehistoric ceramics found on the surface, existence of a large multi-layered site (prehistory, late Classical period, Middle Ages?) at the Kapina hill-fort and the locality of Mačkovac, east of Kuk, indicate existence of earlier fortifications and settlements at this, easternmost, slope of Mount Mosor.

